

MEHIŠKE

MAŠKE

MEKSIKA

Slovenski etnografski muzej
Ljubljana

Etnografski muzej
Zagreb
Muzej Cetinje
Cetinje

Slika na platnici:
Dekoratívna maska, Michoacan, Uruapan

Založil Slovenski etnografski muzej, Ljubljana
Za založbo dr. Boris Kuhar
Oprema Marjan Loboda dipl. ing. arh.
Tisk tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani

Razstava MEHIŠKE MASKE

IZ ZBIRKE ING. VICTOR JOSE MOYA

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ — GRAD GORIČANE, 1976

Izložba MASKE MEKSIKA

IZ KOLEKCIJE INŽ. VIKTORA HOZE MOJA

ETNOGRAFSKI MUZEJ ZAGREB — 1976

MUZEJ CETINJE — 1976

OB RAZSTAVI

Vsem nam je še v spominu čudovita razstava »Obraz Mehike«, ki je bila leta 1967 v Beogradu. Že takrat smo občudovali maske iz kamna in terakote iz prekolumbijske civilizacije Aztekov, Maya in Teotiukana. Sedaj odpiramo v Ljubljani, v Zagrebu in na Cetinju razstavo več kot dvesto izrednih mask, stvaritev bogate ljudske umetnosti Mehike. Tako se nam dopolnjuje podoba te daljne, toda naše prijateljske dežele Mehike in njenih ljudi, podoba njihove umetnosti, ki je bila v različnih zgodovinskih obdobjih in skozi tri tisoč let tesno povezana z življenjem teh ljudi. Tudi maske iz enkratne zbirke ing. V. J. Moya nam predstavijo bogato indijansko in evropsko dediščino. Zastopane so maske mnogih etničnih skupin, skorajda iz vseh držav Mehike. Tako nam tokrat maske govorijo o starih kulturah, o znamenitih obredih, o skrivnih demonih in bogovih z vsemi njihovimi tajinstvenostmi in bogato simboliko. Predstavijo nam izredne ljudske plese, v katerih nastopajo, pa tudi stare in današnje karnevale Mehike. Tu pa so tudi maske, ki nastopajo v zgodovinskih prikazih, maske, ki smešijo osvajalce in poveljujejo slavne junake mehiške revolucije. Tako nam maske, ki so tudi izredni umetniški predmeti, pričajo o zgodovini Mehike.

Razstava pa nam pomeni še mnogo več. Predstavlja nam košček kulture in zgodovine prijateljske in neuvrščene dežele Mehike. Zato iskrena hvala vsem, ki so omogočili to razstavo v Ljubljani, Zagrebu in Cetinju.

Dr. Boris Kuhar

PRILIKOM IZLOŽBE

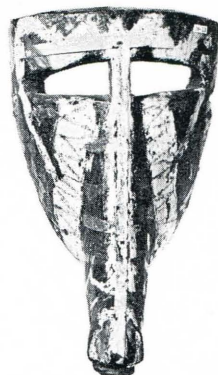
Svima nam je još u uspomeni prekrasna izložba »Lice Maksika«, održana 1967 godine u Beogradu. Već tada smo se divili maskama iz kamena i terakote iz predkolumbijske civilizacije Azteka, Maya i Teotiukana. U Ljubljani, Zagrebu i na Cetinju otvaramo sada izložbu sa više od dvistotine primeraka izvanrednih maski koje predstavljaju pravo stvaralaštvo bogate narodne umjetnosti Meksika. Njime upotpunjujemo sliku te daleke zemlje, prijateljskog Meksika i njenih ljudi, sliku njihove umjetnosti koja je bila u različitim epohama kroz tri hiljade godina usko povezana sa životom tog naroda. Istotako nam i maske iz jedinstvene zbirke ing. V. H. Moja prikazuju bogata indijanska i evropska nasljedstva. Tu so zastupane maske mnogih etničkih grupa skoro iz svih meksičkih država. Ovog puta nam te maske govore o starim kulturama, slavnim obredima, o kultuvima, o tajanstvenim demonima i bogovima sa svim njihovim tajnama i njihovom bogatom simbolikom. Predstavljaju nam prekrasne narodne igre, kao nekadašnje i sadašnje meksičke karnevale. Zastupane su i maske, koje prikazuju historiske momente, maske koje osmjehuju osvajače i uveličavaju slavne junake meksičke revolucije, a te nam pored svoje umjetničke vrednosti govore i o historiji Meksika.

Za nas ta izložba znači još i nešto više. Predstavlja nam dio kulture i historije prijateljskog i nesvrstanog Meksika. Zato iskrena zahvala svima onima, koji su nam tu izložbu omogućili u Ljubljani, Zagrebu i Cetinju.

Dr. Boris Kuhar

UVOD

Narodni antropološki muzej in Mehiška ambasada v Jugoslaviji sta omogućila razstavo mehiških mask; zbirka je last ing. Victorja José Moya. Razstavljene maske niso pomembne samo kot etnološki predmeti, ki govorijo o različnih vidikih kulture prvotnih indijanskih prebivalcev ali mulatov, temveč predstavljajo tudi njihovo lepoto in vrednost, posebno kot ljudsko umetniško delo, v katerem se zrcali bogata domišljija anonimnega ustvarjalca. Če govorimo o uporabi mask, samo potrjujemo, da so ti predmeti splošno razširjeni in da opravljajo

Ceremonialna maska, Guerrero, etnična skupina Nahuas

Ceremonialna maska, Guerrero, uporabljena pri plesu Murcielagos (ples netopirjev)

UVOD

Narodni Antropološki muzej koji, uz pomoć Ambasade Meksika u Jugoslaviji, izlaže kolekciju meksičkih maski — svojina inž. Viktora Hose Moja — ističe važnost koju te maske imaju, ne samo kao predmeti od etnografskog interesa koji govore o različitim aspektima kulture čistih domorodačkih grupa ili mulata, već isto tako želi da istakne njihovu ljepotu i vrijednost kao umjetničkih djela iz naroda, u kojima je utjelovljena mašta anonimnog zanatskog stvaraoca.

Govoriti o upotrebi maski znači potvrditi da su to predmeti, opće poznati, koji vrše složene i važne funkcije u kulturi svih vremena. Pozvati se na njihovo porijeklo značilo bi početi od pećinskih crteža Magdalenske epohe u Francuskoj; poznate so posmrtno maske u Egiptu, a u Kini i Tibetu učesnici ritualnih igara nosili su maske koje su predstavljale razne bogove. Na dionisijskim svečanostima u Grčkoj nošene su maske obojene krvlju žrtava podnesenih bogovima; u grčkom pozorištu, maske su dozvoljavale izmjenjivanje normi predstave pove-

skupne in pomembne funkcije v kulturah vseh časov. Razpravljati o njihovem izvoru, pomeni, da iščemo njihov začetek na stenskih risbah v Magdalenski dobi v Franciji; znane so tudi posmrtni maske v Egiptu, na Kitajskem in v Tibetu kjer so udeleženci obrednih plesov nosili maske, ki so predstavljale razna božanstva. Na dionizijskih svečanostih v Grčiji so bile nošene maske pobarvane s krvjo žrtev, darovanih božanstvom; v grškem gledališču so prav maske spreminjale normo predstave, ker so povečevale število osebnosti na sceni na več kot tri. V času italijanske renesanse so se maske razvile v gledališču »Komedija« in so pri plesih z maskami dosegle velik razcvet; razširile so se skoraj kot moda po vsej Evropi. Katoliška cerkev je bila proti uporabi mask, ker je menila, da je to poganska šega.

Pri preprostih skupinah so imele maske verske, magične in družbene funkcije; bile so pomemben del opreme lažnih zdravnikov, šamanov, vračev, svečnikov,

Ceremonialna maska, Guerrerero, (iz plesa tigrov)

Ceremonialna maska, Mexico (iz plesa Mavrov)

čajeći broj ličnosti na sceni na više od tri. U doba italijanske renesanse, pozorište »komedija« i balova pod maskama, nastao je veliki procvat maski i uskoro se ta moda raširila po cijeloj Evropi. Ipak ih je katolička crkva ponekad zabranjivala, smatrajući njihovu upotrebu paganskom.

Kod primitivnih grupa, maske su imale vjerske, magijske i društvene funkcije; one su važan dio opreme nadriljekara, šamana, vraća, svećenika, ratnika ili plesača; likovi mašte postaju živa bića; situacije koje pripremaju i utiču na raspoloženje učesnika i gledalaca na doživljaj mitskih vremena

bojevnikov ali plesalcev; so liki domišljije, ki postanejo živa bitja; so predstave intenzivno dramatičnega in stvarnega stanja. Vplivajo na razpoloženje udeležencev in gledalcev ob doživljanju nekdanjih mitov, oblikujejo magična dejanja, narekujejo moralne norme in vzpostavljajo družben nadzor ali enostavno obveščanje. Ceremonialne maske obravnavajo kot svete predmete in jim pripisujejo nadnaravno moč. Izdelovanje mask, njihova uporaba in varovanje je dano le posvečenim osebam, ki poznajo obrede.

V pred-španski Mehiki so uporabljali Indijanci najrazličnejše maske, vsako božanstvo je imelo eno,

Ceremonialna maska, Guerrero, (iz plesa Tecuani)

Dekoratívna maska, Zvezna država

postaju intenzivno dramske i realne, kao i magijske radnje, donošenje moralnih normi i uspostavljanje društvene kontrole, ili najobičnije obavještanje. Ceremonijalne maske se smatraju svetima i pridaje im se natprirodna moć; njihova izrada, upotreba i čuvanje ograničava se na posvećena lica koja poznaju ritual.

U pre-španskom Meksiku, Indijanci su upotrebljavali najrazličitije vrste maski, svaki bog je imao jednu koja je bila njegov znak raspoznavanja: za vrijeme ceremonija, svećenici su nosili maske bogova kojima su služili; i ratnici su imali svoje a bilo je i onih koje su se stavljale uz posmrtnu poklone. Kroničar fra Bernardina Saagun pominje maske koje su Meksikanci upotrebljavali pri raznim pozorišnim igrama, kao i one koje bi mještani nosili prilikom nekih ceremonija ili koje su stavljali lovci prilikom obreda za uspjeh lova.

ki je bila njegov razpoznavni znak: v času ceremonij so svećeniki nosili maske božanstev, katere so častili; tudi borbovnik i so imeli svoje in bile so tudi take, ki so jih dajali kot dar umrlim. Letopisec pater Bernardino de Sahagún omenja maske, ki so jih Mehičani uporabljali pri različnih plesih v gledališču; prav tako omenja maske, ki so jih prebivalci nosili pri nekaterih ceremonijah, in tiste, ki so jih nosili lovci pri obredih za uspešen lov.

V času kolonializma se je izročilo Indijancev obogatilo s privzemom španskih plesov in predstav, v katerih so bile maske obvezne. V raznih plesih Mavrov in kristjanov, črncev in pastirjev so domačini imeli priložnost predstaviti plavalase svećenike in kršćanske borbovnik e, v nasprotju s temnopoltimi Mavri in barbari ali s strašnimi demoni.

V mnogih mehiških mestih se je uporaba mask ohranila v obredih do današnjih dni, kot spomin na ples e za uspešen lov, pri katerih so Indijanci Yaquis in Mayos

Ceremonialna maska, Guerrero, (iz karnevalske plesne skupine Manueles)

Ceremonialna maska, Puebla, San Pablito (iz plesa Santiagueros)

Za vrijeme kolonijalnog doba, domorodačka tradicija upotrebe maski naročito je obogaćena uvođenjem španskih igara i predstava u kojima je njihova upotreba bila obavezna. Tako u raznim igrama Mavara i Kršćana, malih crnaca i u pastoralama, urođenici su imali prilike da predstavljaju plavokose svece i hrišćanske vojnik e, u kontrastu sa crnoputim Mavrima — barvarima ili strašnim demonima.

U mnogim mjestima Meksika do današnjih dana se je održala upotreba maski u ceremonijalne svrhe, kao sjećanje na igre za uspjeh lova kojima Indijanci plemena Jaki Maja u državi Sinaloa upotreblja-

iz Sinaloa nosili majhne črne maske z brado iz konjske žime in z malteškim križem na čelu; pri versko-poganskih ceremonijah za velikonočno nedeljo, so Indijanci Coras iz Nayarit-a imeli posebne maske iz stisnjene lepenke, okrašene z anilinskimi barvami in s kaktusovimi vlakni; te maske so kratkotrajne in jih uničijo ob koncu sezone. V plesih, ki so pomemben del katoliškega ceremoniala Indijancev in mesticev, so maske bistveni del osebnosti plesalca.

Material in tehnika izdelave sta zelo različna: tako so dragocene in čudovito vezene maske za ples Parachicos v Chiapas de Corzo, maske iz voščene-

Ceremonialna maska, Oaxaca, San Bartolo Coyotepec (iz svatbenih plesov)

Ceremonialna maska, Puebla, (iz plesa Marqués, predstavitev španskega osvaja-nja Mehike)

vaju male crne maske sa bradom od konjske strune i malteškim krstom na čelu. Za versko-paganske ceremonije prilikom Svete Nedjelje, Indijanci plemena Kora iz države Najarit prave izvanredne maske od presovanog kartona, ukrašene anilinskim bojama i vlaknima kaktusa, ali su kratkog trajanja jer se bacaju na završetku sezone. U igrama, koje su važan dio katoličkog ceremonijala indijanaca i mestisa, maske su prisni dio ličnosti igrača.

Materijal i način izrade su najraznovrsniji, od skupocjenih vezanih maski za igru »paračikos« u državi Čiapas, maski od voštanog platna — vrlo realističnih — u upotrebi u državama Oahaka i Puebla, maske od drveta, rezbarene ili lakovane, iz države Mičoakan, od žičanog platna maskiranih grupa Cinelosa, groteskne maske od ovčje kože u državi Meksiko i od obrađene kože za karnevalske svečanosti u gradu Uehocingo, pa sve do životinja, likova smrti i izobličanih stvorenja koja rezbare Indijanci iz države Gerero od vrlo finog drveta »compantli«.

ga platna so realistične, uporabljene v Oaxaca in v Puebla; lesene maske, rezljane ali lakirane so iz Michoacán, maske iz žičnega platna so pri skupini Chinelos, groteskne maske iz ovčje kože so iz Edo México, maske iz obdelanega usnja so za karneval v Huejotzingo, like mask fantastičnih živali, umrlih in nenavadnih oblik bitij, rezljajo Indijanci v Guerrero iz lesa tzompantli.

Pogosto je tudi samo izdelovanje maske del rituala, zato mora biti ustvarjalec fizično in duhovno čist; v ostalih primerih imajo za izdelavo mask posebne delavnice.

Pri mestnih skupinah so maske izgubile svojo prvobitno funkcijo; splošno se pojavljajo le kot okrasni predmeti. Obrtniki jih izdelujejo samo za prodajo. Najdemo tudi plodne ustvarjalce in sicer med Indijanci iz Olinalá, ki krasijo fantastične glave tigrov s tradicionalno tehniko črtanega laka; prebivalci iz Xalitla in Mezcala posnemajo antične figure, izdelane iz serpentina (kačjega kamna) iz pred-

Ceremonialna maska, Jalisco, Santa Cruz (iz plesa pastirjev Tastoanes)

Ceremonialna maska, Puebla, (iz plesa za umrle)

Vrlo često je i sama izrada maski dio rituala i potrebno je da dotična osoba bude fizički i duhovno čista. U ostalim slučajevima ih proizvode specijalizirane zanatlije.

Kod gradskih grupa maske su izgubile svoje prvobitne funkcije; uglavnom se pojavljuju jedino kao ukrasni predmeti. Iz ekonomskih pobuda, zanatlije se posvećuju izradi maski radi prodaje. Tako nailazimo veoma plodne kreatore među Indijancima iz Olinale, koji tradicionalnom tehnikom crtanog laka ukrašavaju fantastične glave tigrova, a oni iz Ksalitle i Meskale imitiraju antičke figure od serpentina, iz pre-španskog vremena. Zanatlije iz Mete-

španske dobe; izdelovalci iz Metepec, Edo de México, Coyotepec, Oaxaca in iz Santa Fé jih delajo v keramiki; v Taxco in v San Miguel Allende pa iz pločevine. Lesene maske izdelujejo povsod v Mehiki, posebno v Tócuaro in v Azajo v državi Michoacán. Končno moramo omeniti še maske iz stisnjene lepenke, ki jih nosijo ob karnevalu in jih izdelujejo po vsej Mehiki.

MEHIŠKE MASKE

Maska predstavlja magični most, ki ločuje svet resničnosti in svet duhov. Človek se povezuje

Ceremonialna maska Antigua, Guerrero

Ceremonialna maska, Morelos, (iz spomladanskih karnevalskih plesov Huejotzingo)

peka, Kojotepeka, Oahake i Santa Fe ih prave od keramike, u Tasku i San Migel Aljende-u od lima. Od drveta se izrađuju svuda, a naročito u Asahu i Tokuaru u državi Mičoakan, i najzad, ne treba propustiti da se spomenu maske od presovanog kartona koje služe prilikom karnevala i izrađuju se svuda.

MASKE MEKSIKA

Maska je magijski most između svijeta stvarnosti i svijeta duhova. Pomoću maske čovjek stupa u vezu sa natprirodnim silama i manifestira svoju radikalnu zavisnost od tih sila, bilo stvaralačkih bilo razornih. Kada netko stavi masku, pretvara se u drugo biće, postiže uzvišenost i dostojanstvo onih koji nisu od ovog svijeta, pa istovremeno vrši i prizivanje i identifikaciju.

s pomočjo maske z nadnaravnimi silami in manifestira popolno odvisnost od teh sil, naj so te ustvarjalne ali uničevalne.

Ko človek nosi masko, se spremeni v drugo bitje, doseže vzvišenost in dostojanstvo tistih, ki ne izvirajo iz tega sveta. Istočasno kliče duhove in se identifikira z njimi. Maska je najmočnejši izraz človekove sposobnosti za njegovo spreminjanje in mu kot magično orodje pomaga izpolniti razne želje. »To je najstarejši simbol odtujevanja« je zapisal Oto Bihalji-Merin.

Totemizem, na primer, predstavlja na nek način enostavno kozmogonijo, ki je zasnovana na skupni usodi človeka in živali. Po tej ideologiji je vzpostavljena neka nadnaravna zveza med človeškimi skupinami, živalmi in rastlinami. V tem pomenu je maska najpogostejše obredni predmet za klicanje nadnaravnih sil.

In vendar, kadar človek premaga magično moč maske, jo spremeni v pravo orodje spreminjanja in zabave.

Ceremonialna maska, Guerrero, (iz plesa Marqués, predstavitev španskega osvajanja Mehike)

Ceremonialna maska, Hidalgo

Maska je najjači izraz čovjekove sposobnosti za mnogostrukost, nešto kao neki magijski instrument za ispunjenje svojih želja. »To je najstariji simbol otuđenja«, rekao je Oto Bihalji-Merin.

Totemizam, na primjer, predstavlja na neki način neku primitivnu kozmogoniju, koja se zasniva na zajedničkoj sudbini čovjeka i zvijeri. On uspostavlja jednu natprirodnu vezu između ljudskih grupa i životinja ili biljaka. Samim tim, maska je većinom ritualni objekt za prizivanje nadprirodnih sila.

Pa ipak, kada čovjek nadjača magijsku moč maske, on nju pretvara u pravi instrument pretvaranja i zabave. Na taj način grčki teatar predstavlja pre-

Lahko bi rekli, da je današnja civilizacija izvedla institucionalizacijo maske kot negacijo in znak pozornosti. Take so navadne maske pri modelih in protestne maske pri hipijih.

Če hočemo razumeti maske, jih moramo postaviti v njihovo zgodovinsko zvezo, pri tem pa upoštevati vse šege, ideje in verovanja, iz katerih izvirajo. Obredi, legende, mitološke predstave, plesi — vse to se združuje v maskah in jim daje obliko in duhovno strukturo.

Víctor José Moya je lastnik te bogate in izredne zbirke mask iz Mehike, ki so predstavljene v tem katalogu. Čeprav je na pogled praktičen človek in

Ceremonialna maska, Guerrero (iz plesa Marquès, predstavitev španskega osvajanja Mehike)

Ceremonialna maska, Tlaxcala, San Juan Totolac (iz plesa Cuadrillas)

laznu fazu između svjetovnog i laičkog čina. Moglo bi se reći da je današnja civilizacija sprovedla institucionalizaciju maske, kao robe i kao znaka pažnje. Također postoje konvencionalne maske kod modela i protestne kot hipika.

Da bismo maske shvatili, treba ih postaviti u njihov historijski kontekst, sa svim navikama, idejama i vjerovanjima, iz kojih izlaze kao iz neke zavjese iz pozadine. Obredi, legende, mitske ličnosti, igre — sve to se sliva i daje im oblik i duhovnu strukturu.

Victor Hose Moja je vlasnik ove bogate i izvanredne zbirke maski Meksika koje se nalaze u ovom katalogu. Iako na izgled praktičan čovjek i sposoban građevinski inženjer, ima nešto od vizionara i pjesnika. Samo tako se može razumjeti kako je mogao utrošiti toliko vremena i napora pretražujući najzabačenije krajeve Meksika u neumornoj potrazi za svojim maskama, po malim zaseocima, zabačenim radionicama skromnih zanatlija, usamljenim porodicama koje bi imale

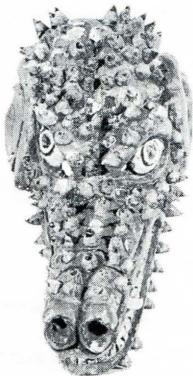
spособen gradbeni inženir, je tudi poln fantazije in pesnik. Zato tudi laže razumemo, da je žrtvoval toliko časa in napora, ko je raziskoval najbolj nedostopne kraje v Mehiki in neutrudno iskal maske po malih zaselkih, v preprostih delavnicah skromnih izdelovalcev, pri samotnih družinah, ki bi lahko imele dober primer mask; delal je neverjetne zamenjave, kadar ni mogel kupiti z denarjem; preučeval je starodavne šege in davna ljudska praznovanja. Odkril je neki čudovit in slikovit svet, poln moči in fantazije, demonov in čarovnic, bojevnikov in umetnikov, ki je verjetno najboljša nagrada za vse njegovo delo.

Zbirka na razstavi obsega najpomembnejše primerke mask iz zbirke ing. Moya, skrbno izbrane v Nacionalnem institutu za antropologijo in zgodovino Mehike. Maske so iz vseh krajev dežele; tako so primerki iz njihovih ritualnih obredov in folklore. So starinske in moderne, so iz enostavnega in dragocenega materiala. Maske so bile večinoma uporabljene množično ob tradicionalnih svečanostih. Te

Ceremonialna maska, Guerrero (iz plesa ribičev na jezeru Patzcuaro)

Ceremonialna maska, Guerrero (iz plesa ribičev)

neki vrijedan primjerak, vršeći nevjerovatne razmjene kada bi propale novčane transakcije; proučavajući stare običaje i narodne svečanosti iz davnine. On je otkrio jedan fascinirajući i slikovit svijet, pun snage i mašte, demona i vještica, ratnika i umjetnika, koji je možda najbolja nagrada za sav njegov trud.

Kolekcija koja se sada izlaže sadrži najvažnije eksponate kolekcije inž. Moje, brižljivo odabrane u Nacionalnom institutu za antropologiju i historiju Meksika. Oni potiču iz svih krajeva zemlje. Ima tu primjeraka ritualnog i folklornog značaja, starinskih i modernih, od jednostavnog i skupocenog

maske predstavljajo preteklost in sedanost Mehike, svojo bogato in pisano raznolikost.

Raul Cardiel Reyes

Ceremonialna maska, Puebla

Ceremonialna maska, Nayarit, etnična skupina Coras

materijala. Večinom su ih upotrebljavale popularne grupe prilikom tradicionalnih svečanosti. Te maske predstavljaju prošlost i sadašnjost Meksika, u njihovoj najbogatijoj i šarenoj raznovrsnosti.

Raul Kardiel Rejes

